

*Л. М. Сідак,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРО НЕБЕЗПЕКИ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ АНОМІЇ ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціально-політичні, фінансові, промислові кризи суспільства завжди збільшували інтерес науковців до проблем порушення соціальної стабільності і пов'язаної з нею проблеми девіантної поведінки. Напередодні першої світової війни, масштабних соціально-політичних зрушень ХХ століття для осмислення цих феноменів Е. Дюркгейм розробив теорію аномії. Цим терміном він назвав такий стан суспільства, який характеризується відсутністю чіткої регуляції поведінки людей (а точніше, суб'єктів соціальних відносин) і супроводжується різними формами девіації, відцентровими тенденціями тощо. Тому іншим проявом аномії прийнято розглядати девіантну поведінку особистості внаслідок соціальної дезорієнтації та дезадаптації.

При чому основною причиною цих явищ визнається порушення нормативних систем регуляції поведінки, зокрема неефективність правових норм і моральна криза, інакше кажучи, втрата державою і суспільством контролю над поведінкою суб'єктів соціальних відносин. Таким чином, держава та її правова система, з одного боку, і мораль, з іншого, є факторами, які забезпечують єдність і стабільність суспільства, в основі яких, цілком очевидно, є узгодженість правових та інших соціальних норм. Відтак, конфлікт між правовими та моральними нормами є причиною аномії і загрозою єдності та стабільності соціальної спільноти.

Відстороненість або неспроможність держави до вирішення як соціокультурних, так і духовних проблем призводить до втрати членами суспільства відчуття спільності. Тоді вони, а також цілі соціокультурні та етнічні групи, перестають відчувати приналежність до певного суспільства, що створює пряму загрозу єдності суспільства та існування держави. Це відбувається за умови, коли прийняті соціальні норми не відповідають новим духовним та культурним реаліям, а також у період

економічних потрясінь, коли держава не має ресурсів для впливу на моральний стан суспільства [3, с.40].

Також небезпечною формою виникнення соціальної аномії є та, що спричиняється моральною кризою. Вона нерідко починалася з невідповідності офіційно задекларованих ціннісних орієнтирів, мети соціальної активності та її форм реальним діям владних еліт, коли байдужість останніх до проблем, долі членів суспільства та неефективність управління державою і суспільством стають досить очевидними. Як наслідок, виникає недовіра до правових норм як уособлення офіційно задекларованих елітою норм моральних, а також втрачається відчуття спільності і знецінювання єдності суспільства, держави, територій в очах більшості суспільства. Тоді й виникають відцентрові тенденції, які реально загрожують існуванню держави та єдності суспільства. Прикладом такого стану може бути розпад СРСР, а також сучасна моральна та соціально-політична криза в Україні.

Подібний факт підкреслює значення еліт для розвитку держави та суспільства [4, с. 95]. У нашій державі моральна і ціннісна орієнтація еліт проявляється у законотворчості, яка нерідко обслуговує інтереси окремих груп економічної та політичної еліти, а довіра чи недовіра електорату використовується як інструмент для зміни правових норм, що регулюють конституційно-правові та економічні відносини. У свою чергу це впливає як на ефективність державного управління в цілому, так і соціальну та культурну сферу, зокрема. Соціальний досвід індивіда розкриває невідповідність правових новел його інтересам, інтересам окремих соціальних груп та моральним нормам. І підміна ефективного вирішення економічних, соціальних проблем, проблем культурного та духовного життя лозунгами і пропагандою лише підсилює правову аномію і загрозу цілісності суспільства.

Р. Мертон, розвиваючи теорію аномії, вказував, що причиною девіантної поведінки є неможливість багатьох індивідів досягти схвалюваних суспільством цілей, діючи у правовому та моральному полі. Таким чином, девіація і виникнення суспільної кризи значною мірою залежать від ціннісних орієнтирів та інституціональних засобів, які використовує особистість як член суспільства. Неналежні ціннісні орієнтири обов'язково будуть так чи інакше підштовхувати до порушення правових норм. Отже, неузгодженість правових норм і моральних орієнтирів є причиною аномії, девіантної поведінки та відцентрових тенденцій сус-

пільства. У свою чергу, якщо суспільство вже виявилось розколотим, що ми споглядаємо в українському суспільстві на сучасному історичному етапі, це означає, що принаймні його частина не може реалізувати свої ціннісні установки та цілі і не вважає збереження єдності суспільства позитивною цінністю.

Тому однією з основних ідей, якими Е. Дюркгейм обґрунтував свою теорію, була ідея соціальної солідарності. При чому вчений розрізняв дві форми солідарності, які він назвав механічною та органічною. Механічна солідарність обумовлюється схожістю індивідів: схожістю інтересів, ціннісних установок, культури, спільною діяльністю тощо, вона виникає в колективах, наприклад, солідарність фанатів футбольного клубу або поп-зірки [2, с. 316]. Іншим прикладом механічної солідарності є натовп. Очевидно, що механічна солідарність руйнується, коли зникають умови тотожності. Тому солідарність, яка ґрунтується на усвідомленні членами однієї спільноти своєї спільності, схожості, ідентичності, буде під загрозою, якщо стають очевидними фактори, які підкреслюють несхожість. Наприклад, поділ на «північних» і «південних», або на «схід» і «захід», поділ за мовною ознакою, розвиток політичних орієнтацій, які неможливо узгодити тощо.

Органічна солідарність народжується завдяки диференціації і нею пояснюється. Прикладом може бути сім'я, адже вона консолідується завдяки несхожості суб'єктів. Інший приклад диференціації, яка породжує консолідацію, який розглядав Дюркгейм, – це розподіл праці [2, с.342]. Наведені приклади дають підстави дійти висновку, що органічним консолідуючим фактором є потреба в іншому. Тоді втрата потреби в іншому і є причиною руйнації органічної солідарності. Дійсно, сім'я розпадається (деконсолідується) не тому, що зникає диференціація, а тому, що зникає потреба в іншому. А якщо внаслідок економічної кризи руйнується система розподілу праці, тобто зникає потреба або можливість користуватися розподілом праці, під загрозою опиняється соціальна солідарність.

Соціальні норми, зокрема і право, і мораль, і звичаї, фактично регулюють взаємини диференційованих суб'єктів, тобто покликані насамперед підтримувати органічну консолідацію. А якщо внаслідок моральної аномії еліти правові норми все більше конфліктують з ціннісними установками, моральними нормами тощо, то зникають потреба і мотив їх дотримуватися. Але у сучасному суспільстві мораль, звичаї самі по собі,

без права не спроможні врегулювати поведінку диференційованих суб'єктів соціуму. Дисгармонія права і моралі руйнує соціальні зв'язки. Внаслідок розладу системи соціальних зв'язків зникає потреба суб'єктів одне в одному. Наприклад, зникає потреба (точніше, відчуття, розуміння потреби) у державі як одному із суб'єктів соціальних відносин. І тоді ані звичай, ані моральні норми, ані право самі по собі, діючи не в узгодженій системі не можуть дати належної мотивації на консолідацію суспільства в одній державі. Отже, виникає загроза деконсолідації суспільства.

Р. Мертон, розробляючи концепцію соціальної аномії, показав, що джерелом девіантної поведінки може бути невідповідність між офіційно схвалюваною метою соціальної активності і дозволеними (законними, схвалюваними) способами її досягнення. Для США це суперечність між американською мрією (багатством) та неможливістю її здійснення законним шляхом переважним загальним. Але в Україні склалася ситуація, коли сама мета, яка офіційно визнається і проголошується на законодавчому рівні, не сприймається певними соціальними та етнічними групами, які через це не лише не прагнуть до неї, але й виказують готовність протидіяти її досягненню як законними, так і протизаконними методами. За таких умов відсутні фактори як механічної, так й органічної консолідації суспільства. Очевидно, що така ситуація може бути джерелом аномії, при чому у більш небезпечній формі, аніж описана Р. Мертоном. У зв'язку з цим слід прислухатися до думки Р. Дарендорфа про те, що хоча заворушення, смута, невизначеність самі по собі явища негативні, але найбільша їх небезпека полягає у тому, що стан аномії не може тривати довго. «Це запрошення узурпаторам, які бажають нав'язати суспільству хибне відчуття порядку... Небезпека аномії – тиранія, у якому б вигляді вона не постала» [1, с. 242].

Отже, небезпеки, якими загрожує сучасна ситуація в Україні, спричинена соціальною аномією, є досить реальними, серед них – загроза єдності суспільства і держави та загроза виникнення диктатури. Водночас слід пам'ятати, що аномія може мати як злорякісну природу, так і бути джерелом створення нових доброякісних форм. Відповідь на питання про те, наскільки реальною є загроза диктатури, відцентрових тенденцій для України і які кроки можуть перетворити кризу на джерело життєдатних форм її історичного поступу, потребує додаткових досліджень. Але проблема полягає в тому, чи є час для таких досліджень? Швидше

за все, що його небагато, і ситуація вимагає рішучих дій, адже занадто багато помилок вже допущено, занадто сильними є негативні фактори і тенденції. У зв'язку з цим зростає відповідальність правників як при здійсненні правотворчої діяльності, так і у процесі вирішення завдань щодо своєчасного розпізнавання небезпек та оцінки ситуації.

Список використаних джерел:

1. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. Режим доступу: http://sbiblio.com/biblio/archive/darendorf_sov/00.aspx
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / [пер. с фр. и послес. А. Б. Гофмана]. – М.: Наука, 1990. – С. 575.
3. Кавецкий С. Т. Концепция аномии Э. Дюркгейма и современные социальные трансформации // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – Харків, 2015. – Вип. 35. – С. 38-42.
4. Сідак Л. М. Аскетизм як соціокультурний принцип формування національної еліти // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХПИ», 2003. – № 2. – 128 с. – С. 87–98.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра культурології

СУПЕРЕЧНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ МОРАЛІ І ПРАВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
30 травня 2019 року**

Харків
«Право»
2019

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман – д. ю. н., професор, заслужений діяч науки та техніки України, академік НАПрН України, проректор з наукової роботи НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

В. О. Лозовой – д. філос. н., професор, завідувач кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

Н. В. Маслак – к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 НЮУ ім. Ярослава Мудрого, приватний нотаріус ХМНО Харківської області;

Ю. А. Меліхова – к. ю. н., доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

О. В. Прудникова – д. філос. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

Л. М. Сідак – к. філос. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого, секретар редколегії;

Т. М. Слінько – к. ю. н., доцент, завідувач кафедри конституційного права України НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

О. А. Шумейко – к. філол. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2019. – 200 с.

ISBN 978-966-937-725-8

Збірник містить наукові статті та тези наукових доповідей з питань філософії права, соціальної філософії, етики, правознавства, зокрема кримінального, конституційного, аграрного, екологічного права, кримінології, медицини, а також соціології, педагогіки та актуальних проблем юридичної освіти і морально-правового виховання особистості як складових системи національного виховання в сучасних умовах соціокультурного розвитку.

Для викладачів, докторантів, аспірантів, студентів гуманітарних закладів вищої освіти.

УДК 17+177: 340.12

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ЗМІСТ

Гетьман А. П. ПЕРЕДМОВА 3

Тематичний напрям 1.

ТРАНСФОРМАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Максимов С. І.

ВЗАЄМОДІЯ МОРАЛІ І ПРАВА 4

Лозовой В. О.

МОРАЛЬ І ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ
Й ПОВЕДІНКИ СОЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ 7

Погрібна В. Л.

ЧИ ВЛАСТИВА ПРАВУ АМОРАЛЬНІСТЬ? 10

Дзьобань О. П.

ДО ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ
СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 14

Прудникова О. В.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ
ПРОЦЕСІВ НА ВІТЧИЗНЯНУ ІНФОРМАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ 17

Панков Г. Д.

ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА СУД В НОВОЗАВЕТНОЇ ЕТИКЕ 21

Криворучко С. К.

МОРАЛЬ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ 25

Сідак Л. М.

ПРО НЕБЕЗПЕКИ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ АНОМІЇ
ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 30

Колесников М. П.

К ПРОБЛЕМЕ СООТНОШЕНИЯ МОРАЛИ И ПРАВА
В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ 34

Меліхова Ю. А.

МОРАЛЬ І ПРАВО: ЗОНА СПІЛЬНОГО ПЕРЕБУВАННЯ 39

О. А. Stasevska, O. V. Umanets

INTERDEPENDENCE OF MORALITY AND LAW:
THE PHILOSOPHICAL ASPECT 43

Радутний О. Е.

МОРАЛЬ І ПРАВО ЕРИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ТА ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ 46

Пономарьов О. С., Чеботарьов М. К., Терещенко К. І.

МОРАЛЬ І ПРАВО В СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ
УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІДЕРА 51

Мищенко В. И.

ДУХОВНОСТЬ В СИСТЕМЕ ПРАВА 56

Сідак Л. М., Ципищук К. В.

МОРАЛЬНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА – ОСНОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИСТА 60

Тематичний напрям 2.

СУПЕРЕЧНОСТІ МОРАЛЬНОЇ І ПРАВОВОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Чурсин Н. Н.

К ВОПРОСУ О ПРОТИВОРЕЧИВОСТИ
МОРАЛЬНОЙ И ПРАВОВОЙ ПРАКТИКИ 65

Савінова Н. А.

КРИЗА ЦІННОСТЕЙ В ПАРАДИГМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 70

Меліхова Ю. А., Матвієнко В. В.

ВПЛИВ МОРАЛІ НА ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ 74

Сиротенко С. Є.

МОРАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ ЯК ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ
ПРАВСУДНОГО СУДОЧИНСТВА 77

Трофименко В. А.

КОНТРОЛЬНА ВЛАДА ТА ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ:
ТОЧКИ ЗІТКНЕННЯ 80

Ткачова О. В., Бойко В. О.

МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ
ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНОГО 84

Соляник К. Є., Перцель К. С.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ
В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА 89

Маслак Н. В., Нестеренко І. В.

ПИТАННЯ ЗАКОННОСТІ ТА МОРАЛЬНОСТІ
ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ 92

Мохончук Б. С., Шаранова В. В.

ПРАВОВИЙ ТА МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ
ВІЛЬНОГО ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ 96